

Erməni vandalizminin tarixi şahidləri

İndi Ermənistan adlanan ərazi Azərbaycanın tarixi əraziləri olmaqla yanaşı, Azərbaycan türklərinin tarixi-etnik torpaqları olmuşdur. Ermənilər bu əraziyə kütləvi surətdə 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsindən sonra köçürülmüş, ruslara arxalanaq ərazinin köklü sakinləri olan Azərbaycan türklərini sıxışdırmağa, tarixi-etnik vətənlərindən deportasiya etməyə başlamışlar.

QƏRBİ AZƏRBAYCAN BİZ QA YIDA CAĞIQ!

Azərbaycanlılar ta qədimdən XX əsrin 80-ci illərinin sonu, 90-cı illərin əvvəllərinə qədər indiki Ermənistan ərazisində yaşamışlar. Bu torpaq Azərbaycan türklərinin ata-baba yurdlarıdır. Onlar zaman-zaman erməni təcavüzünə məruz qalaraq deportasiyaya olunmuşlar. Təkcə XX əsrdə dörd dəfə (1905-1906, 1918-1921, 1948-1953, 1987-1991) azərbaycanlılar indiki Ermənistan ərazisindən - tarixi-etnik torpaqlarından qırğınlarla deportasiya olunmuş, soyqırımına məruz qalmışlar. “Türksüz Ermənistan” uğrunda mübarizə aparan ermənilər və onların ideoloqları, eləcə də yaxın və uzaq xaricdəki havadarları etnik təmizləmə əməliyyatını 1991-ci il avqustun 8-də başa çatdırdılar. Həmin gün Məgri rayonunun ən böyük kəndlərindən biri - Nüvədi kəndi soyqırımına məruz qalaraq kəndin köklü sakinləri olan azərbaycanlılar tarixi-etnik torpaqlarından deportasiya olundular. Beləliklə, indi Ermənistan adlanan Qərbi Azərbaycanda bir nəfər belə azərbaycanlı qalmadı. Ərazinin tarixinə nəzər saldıqda XIX əsrin əvvəllərində İrəvan şəhərində 7331 nəfər azərbaycanlı, 2369 erməni, İrəvan xanlığının Zəngibasar mahalında 5413 nəfər azərbaycanlı, 603 erməni, Gəmi-basar mahalında 4176 nəfər azərbaycanlı, 145 erməni, Vedibasar mahalında 3449 nəfər azərbaycanlı, 15 erməni, Saatlı mahalında 1004 nəfər azərbaycanlı, Seyidli və Axsaxlı mahalında 1754 azərbaycanlı, 28 erməni, Sərdarabad mahalında 1837 nəfər azərbaycanlı, 3214 erməni, Dərəçiçək mahalında 1300 nəfər azərbaycanlı, 552 erməni, Göyçə mahalında 5607 nəfər azərbaycanlı, 90 erməni, Naxçıvan xanlığının Dərələyəz mahalında 4583 nəfər azərbaycanlı, 288 erməni yaşamışdır.

Əvvəli səh.1

Tarixdən gələn səslər və ya Türkmənçay müqaviləsinin acı nəticələri

İ.Sopenin məlumatına əsasən, Türkmənçay müqaviləsindən sonra, 1828-1830 - cu illərdə İran və Türkiyədən İrəvan şəhərinə 1763, Qırıxbulaq mahalına 1274, Zəngibasar mahalına 2360, Gəmi-basar mahalına 5359, Vedibasar mahalına 1069, Sərdarabad mahalına 377, Kərpibasar mahalına 3073, Abaran mahalına 8875. Dərəçiçək mahalına 6798, Göyçə mahalına 8557, Dərələyəz mahalına 2773 erməni köçürülüb yerləşdirilmişdir. Bununla da Azərbaycan türklərinin indiki Ermənistan ərazisindən - tarixi-etnik torpaqlarından deportasiyası üçün real zəmin yaradılıb.

1905-1906-cı illərdə baş verən erməni-azərbaycanlı müharibəsi, 1914-cü ildə başlanan I Dünya müharibəsi və 1918-ci ildə indiki Ermənistanda daşnakların hakimiyyətə gəlməsi nəticəsində azərbaycanlılar ermənilərin soyqırımına məruz qalmışlar. Erməni mənbələrinə istinad edərkə qeyd edə bilərik ki, təkcə 1919-1920-ci illərdə Abaran rayonundan 3691, Allahverdi (indiki Tumanyan) rayonundan 1666, Axta (indiki Razdan) rayonundan 8053, Ağbəba (indiki Amasiya, Axuryan və Quqas-yan rayonları) rayonundan 13645, Əstərek rayonundan 11313, Basarkeçər (indiki Vardenis) rayonundan 26238, Gorus rayonundan 1429, Çəmbərək (Krasnoselo) rayonundan 512, Talin rayonundan 7688, Leninakan (indiki Spitak və Quqark rayonları) rayonundan 3410, Abovyan rayonundan 9436, Qəmərli (Artaşat) rayonundan 24149, Qafan rayonundan 12657, Qırıxqulu rayonundan 8490, Qaranlıq (indiki Martuni) rayonundan 3190, Məgri rayonundan 8508, Yeni Bayazid (indiki Kamo) rayonundan 4077, Qarakilsə (indiki Sişyan) rayonundan 17880, Calalolu (Stepanavan) rayonundan 1868, Vağarşabad (Əcmiadzin) rayonundan 27750, Vedi (indiki Ararat) rayonundan 8933, Keşişkənd (indiki Yeğeqnadzor) rayonundan 14837, Paşalı (indiki Vayk) rayonundan 8933 azərbaycanlı deportasiya olunmuşdur.

Sovet hakimiyyəti dövründə azərbaycanlıların indiki Ermənistandan dövlət səviyyəsində, özü də SSRİ adlanan nəhəng imperiya tərəfindən deportasiyası köçürülmə adı ilə həyata keçirilmişdir. SSRİ Nazirlər Sovetinin 1947-ci il dekabrın 23-də “Ermənistan SSR-dən kolxozçuları və başqa əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında” 4083 sayılı və 1948-ci il martın 10-da isə həmin qərara əlavə olaraq qəbul edilən “Ermənistan SSR-dən kolxozçuları və digər azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar tədbirlər haqqında” 754 sayılı qərarlarına əsasən 1948-1953 - cü illərdə 150 min azərbaycanlı tarixi-etnik torpaqlarından deportasiya edilmişdir.

1988-1991-ci illərdə isə Rusiyanın köməyi ilə Ermənistan dövləti tərəfindən indiki Ermənistan ərazisindən 300 mindən artıq azərbaycanlı deportasiya olunmuşdur. Ümumiyyətlə, XX əsrdə iki milyon azərbaycanlı indiki Ermənistandan - Qərbi Azərbaycandan - tarixi-etnik torpaqlarından qovulmuşlar. Bütün bu dövrlərdə Qərbi azərbaycanlılar həm fiziki, həm də mədəni genosidin qurbanı olmuşlar.

Tarixə şahidlik edən epigraflıq abidələr-qəbiristanlıqlar

Orxon-Yenisey abidələri türk xalqlarının keçmişini, mədəniyyətini, dövlətçilik ənənələrini və dilini öyrənmək üçün mühüm mənbədir. Məhz Qərbi Azərbaycandakı qəbiristanlıqlarda ayrı-ayrı qəbirlərin baş daşlarında əksini tapan yazılar da Orxon-Yenisey abidələrindəki yazılar kimi azərbaycanlıların tarixi keçmişinin, mədəniyyətinin, etnik mənsubiyyətinin öyrənilməsində əsas mənbələrdən biri olaraq tarixi həç bir vaxt itirməyəcək.

Qərbi azərbaycanlılar tarixi etnik torpaqlarından deportasiya edilməsi, türk mənşəli toponimlər dəyişdirilməsi, minə yaxın yaşayış məntəqəsi tarixin səhifəsindən silinməsi, eyni zamanda azərbaycanlıların mədəni tarixini özündə əks etdirən maddi mədəniyyət nümunələrini ermənilər mənimləmiş, yüzlərlə epigraflı abidələr yerlə yeksan edilərək vandalizmin qurbanı olmuşdur. Məhz bu baxımdan Qərbi Azərbaycanın maddi mədəni irsinin öyrənilməsi, elmi aspektdə aşdırılması bu ərazilərdə yaşamış Azərbaycan türklərinin tarixini, coğrafiyasını, məniliik tarixə malik maddi mədəniyyəti haqqında tam təəvvür yaradır. Aşdırmaqlar göstərir ki, indi Ermənistan adlanan Qərbi Azərbaycanın qədim tarixini özündə əks etdirən zəngin, özü də təkzibedilməz türk mənşəli toponimləri yanaşı, obrazlı ifadə etsək, qədimdən də qədim epigraflıq abidələri-qəbiristanlıqları öz qədim tarixi ilə diqqəti cəlb edir.

Cənubi Qafqazın bir parçası olan Qərbi Azərbaycan minillik tarixi özində yaşayan, azərbay-

Erməni vandalizminin tarixi şahidləri

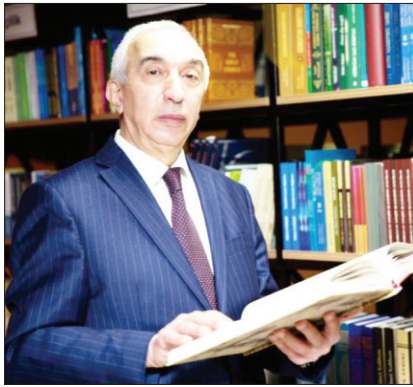
canlıların ərazinin köklü sakinləri olduğunu təsdiq edən mənbələrdən biri də qəbiristanlıqlardır. Ümumiyyətlə, qəbiristanlıqlar azərbaycanlıların öz əcdadlarının həmişə xatırladıqları, əzizlərinin uyuduqları müqəddəs bir məkandır, “əcdadımızın mədənidir” (Abbas Səhəhət). Bu gün Qərbi azərbaycanlılar tarixi-etnik torpaqlarında uyuyan əzizlərini nənki ziyarət etməklərindən məhrumdur, həm də əzizlərinin qəbirləri erməni vandalizminin qurbanı olaraq yer üzündən silinmişdir.

Epigraflıq abidələr-qəbiristanlıqlar ərazinin etnik tarixinin öyrənilməsi baxımından çox mühüm elmi əhəmiyyət daşıyır. Qərbi Azərbaycanın bütün bölgələrində, xüsusilə Ağbəba, Basarkeçər, Çəmbərək, Qəmərli, Paçalı, Uçkilsə rayonlarında minillik tariximizi yaşadan və bilavasitə azərbaycanlıların qədimdən yaşadığını təsdiq edən ən mühüm və təkzibedilməz faktlardır. Bunları tarixləşdirmək, sənədləşdirmək, tədqiqata cəlb edərkə dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq Azərbaycan tarixşünaslığı qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir. Bu baxımdan Qərbi Azərbaycan İcması İdarə Heyətinin sədri, Milli Məclisin deputatı, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Əziz Ələkbərlı və AMEA-nın əməkdaşları, arasdırnı Səbuhi Hüseynovun müəllifliyi ilə 2025-ci ildə çap olunan Qərbi Azərbaycan irsi: “Ermənistanda azərbaycanlılara məxsus qəbiristanlıqların sistemli qaydada dağıdılmasının nəticələri və beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə dair” hesabat və materiallar, I cild (Bakı: Şərq-Qərb, 2025, 896 səh.) fundamental, özü də çox aktual mövzuya həsr edilmiş kitabı diqqəti cəlb edir. “Qərbi Azərbaycan irsi” seriyasından olan tədqiqatın 5 hesabatdan ibarət olması nəzərdə tutulur ki, onların I, II, III hesabatları Qərbi Azərbaycanda Ermənistan dövləti tərəfindən xarabalığa çevrilmiş qəbiristanlıqlara, IV hesabatı Qərbi Azərbaycanda məhv edilmiş məscidlərə, V hesabat Qərbi Azərbaycanda dağıdılan və məhv edilən pirlər və türbələrə həsr ediləcək.

Kitabın ideyası müəllifi və layihə rəhbəri professor Ədalət Vəliyev kitab yazdığı ön sözdə bu tədqiqatla bağlı qeyd edir ki, Azərbaycan ilk dəfə Ermənistan tərəfindən azərbaycanlıların qəbiristanlıqlarının sistemli şəkildə dağıdılması siyasəti və onun nəticələri tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Bu tədqiqat azərbaycanlıların tarixi-etnik torpaqlarından olan Qərbi Azərbaycandakı qəbiristanlıqlara qarşı Ermənistan dövləti tərəfindən məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilən vandalizmi siyasətinin sənədləşdirilməsinə həsr edilmişdir.

Tarixin müxtəlif zaman kəsiyində Qərbi azərbaycanlıların öz tarixi-etnik torpaqlarından deportasiyaları, əsrlərlə yaşadıkları döğmə yurdlarda qoyub gəlməyə məcbur olduqları maddi-mədəni abidələri iticəməyyətə, geniş oxucu kütləsinə çatdırmaq və həmçinin bir daha xatırlatmaq, etnik-milli xüsusiyyətlərinə görə abidələrin başına qoyulmuş min bir faciələr haqqında ən etibarlı mənbələrə və sənədlərə istinadən məlumatları çatdırmaq kimi qədrşünaslıqla, eləcə də milli təəssübkeşliklə müqəddəs iş görmək rəğbətə qarşılamağa layiqdir. Problemnin aşdırılması müstəsna elmi-tarixi və siyasi aktuallıq kəşb edir. Əziz Ələkbərlı və Səbuhi Hüseynovun müəllifliyi ilə çap olunan Qərbi Azərbaycan irsi: “Ermənistanda azərbaycanlılara məxsus qəbiristanlıqların sistemli qaydada dağıdılmasının nəticələri və beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə dair” adlı kitab tarixi gerçəkliklərin bilinməsi baxımından müstəsna əhəmiyyət daşıyır. Mötəbər mənbələr və rəsmi sənədlərə (XIX-XX əsrlərə aid hərbi-topoqraflıq xəritələr, 1960-1980-ci illərin ABŞ kəşfiyyat peykələrinin təsvirləri) istinad edilərkə yazılmış əsər, tarixi olduğu kimi əks etdirir. Hesabat indi Ermənistan adlanan Qərbi Azərbaycanda tarixən azərbaycanlıların yaşadığı və dəfn olunduğu 201 qəbiristanlığın müasir peykar vasitəsilə tədqiqi, tarixi-müqayisəli təhlili və monitorinqi aparılıb. Bütün bunlar bir daha sübut edir ki, indiki Ermənistan ərazisi ermənilərə məxsus olma-yıb, onlar gəlmədirlər və bu ərazi sonradan erməniləşdirilib.

Kitabın I hissəsi “Ermənistanda azərbaycanlılara məxsus qəbiristanlıqların sistemli qaydada dağıdılmasının nəticələri və beynəlxalq hüquqi mədəniyyətə dair” hesabat adlanır. Hesabatın I his-

səində tədqiqatın məqsədi, predmeti, tədqiqatın metodoloji prinsipləri, mənbələri: təsnifatı və xarakteristikası, tədqiqatın mərhələləri, qəbiristanlıqlara dəyən zərər: müəyyən edilmə metodu və təbiiqi, ümumi nəticələr: əldə edilən məlumatların sistemləşdirilməsi və təhlili, beynəlxalq məsuliyyət: qəbiristanlıqların dağıdılmasına görə Ermənistan beynəlxalq hüquqi məsuliyyəti gənş, həm də əsaslandırılmış və elmi şəkildə izah edilir.

Kitabın II hissəsi “Ermənistanda azərbaycanlılara məxsus qəbiristanlıqların sistemli qaydada dağıdılmasının nəticələri və beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə dair” hesabatın materialları adlanır. Mövzunun tam aydınlığı məqsədilə xarabalığa çevrilmiş, məhv edilmiş qəbiristanlıqların yerləşdiyi rayonların tarixi haqqında qısa məlumat verilir ki, bunu müsbət qiymətləndiririk. Daha sonra qəbiristanlığın yerləşdiyi coğrafi ərazinin tarixi, indiki vəziyyəti haqqında geniş məlumat verilir. Ləğv edilmiş hər bir qəbiristanlığın təhlili, coğrafi lokasiyası verilir və onunla bağlı istinad olunmuş ədəbiyyat göstərilir ki, bu da epigraflıq abidələrin öyrənilməsinin elmi prinsipi ilə birbaşa bağlıdır.

Kitabda Axta rayonunda 5, Allahverdi rayonunda 2, Amasiya rayonunda 20, Barana rayonunda 3, Basarkeçər rayonunda 31, Böyük Qarakilsə rayonunda 8, Çəmbərək rayonunda 13, Eller, Əstərek, Qəmərli, Qırıxqoç rayonlarının hər birində 1, Gorus rayonunda 3, Hamamlı rayonunda 4, Karvansara rayonunda 9, Keşişkənd rayonunda 7, Qafan rayonunda 27, Qarakilsə rayonunda 13, Məgri rayonunda 8, Paşalı rayonunda 6, Talin rayonunda 3, Vedi rayonunda 15, Varontsova (Kalinino) rayonunda 9, Zəngibasar rayonunda 11 ləğv olunmuş qəbiristanlıq tədqiq və təhlil edilir. Hesabatda Qərbi Azərbaycanda ləğv edilmiş qəbiristanlıqlar ümumi şəkildə deyil, individual formada aşdırılır, yəni qəbiristanlıqlar məzmun baxımından təsnif edilir. Qəbiristanlıqlar kəndlər üzrə həm ümumi formada, həm də təzə və ya köhnə olması formasında göstərilir. Bununla yanaşı ermənilərlə, eləcə də ruslarla (molokanlarla) birgə yaşayış olmuş kəndlərdə azərbaycanlıların qəbiristanlığı ayrıca salınımışdır və hesabatda bu tiptən olan qəbiristanlıqlar “müsləman qəbiristanlığı” adı ilə təqdim olunur. Məsələn: Həməzçəimin müsləman qəbiristanlığı (Böyük Qarakilsə rayonu), Şorca kənd müsləman qəbiristanlığı (Çəmbərək rayonu), Mixaylovka kəndinin müsləman qəbiristanlığı (Kalinino rayonu), Ələyəz kəndinin müsləman qəbiristanlığı (Keşişkənd rayonu). Eyni zamanda hesabatda Qərbi Azərbaycanın bir neçə kəndindəki qəbiristanlıq 2 və ya 3 olduğu üçün sıralanma formasında verilir: Nüvədi kəndinin I qəbiristanlığı, Nüvədi kəndinin II qəbiristanlığı, Nüvədi kəndinin III qəbiristanlığı (Miqn rayonu); Şöllü Mehmandar kəndinin I qəbiristanlığı, Şöllü Mehmandar kəndinin II qəbiristanlığı. Kitabda elmi əhəmiyyət kəşb edən, qəbiristanlığın qədim dövrə mənsub olduğunu, bununla da ərazinin köklü sakinlərinin azərbaycanlılar olduğunu təsdiq edən qəbiristanlıqlardan da bəhs edilir. Göy Məhəmməd orta əsr qəbiristanlığı (Hamamlı rayonu), Urud kənd orta əsr qəbiristanlığı (Qarakilsə rayonu) elmi baxımdan diqqəti xüsusi olaraq cəlb edir. Kitabda həmçinin məhəlli xarakterli qəbiristanlıqların əksini tapması xüsusi maraqlı doğurur. Çəmbərək rayonundakı Ağbulaq kəndinin Çaxmaqlı qəbiristanlığı, Qarakilsə rayonundakı Ağudi kəndinin Ağyazı qəbiristanlığı, Vedi rayonundakı Böyük Vedi kəndinin Kosaanlı və Paskilər məhəlləsi qəbiristanlıqları bu tiptən olan qəbiristanlıqlardır.

“Qərbi Azərbaycan irsi” kitabında Basarkeçər

Qərbi Azərbaycanda - Ermənistan ərazisində 1918-1921, 1948-1953 və 1987- 1991-ci illərdə sistemli və total şəkildə etnik təmizləmə həyata keçirilmiş və beləliklə, Ermənistanda bir nəfər belə azərbaycanlı qalmamışdır. Bu etnik təmizləmə böyük humanitar faciə olmaqla yanaşı, 1920-ci ildə Qərbi Zəngəzurun Azərbaycandan alınaraq Ermənistana verilməsi ilə Azərbaycanın əsas hissəsinin onun ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvanla quru əlaqəsini kəsmək kimi mənfur geosiyasi məqsədə də xidmət etmişdir. Ermənistan minilliklər boyu Qərbi Azərbaycanda yaşamış azərbaycanlıların zəngin mədəni irsini, qədim yaşayış məskənlərini, məscidlərini, ziyarətgahlarını və qəbiristanlıqlarını məhv etmişdir. Ermənistanın bu destruktiv addımları həmin ərazilərdən Azərbaycan xalqının izini silmək və regionun tarixini yenidən yazmaq məqsədi daşmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Türkiyənin Ankara şəhərində “Qərbi Azərbaycana qayıdış insan hüquqlarının aliliyinin mühüm şərti kimi” mövzusunda beynəlxalq konfransın iştirakçlarına müraciətindən

qızıl dişlərini sökərək qəbirləri dağıtmışlar. Başqa bir formada isə qəbirlərdə istifadə edilmiş qiymətli baş daşları, sinə daşları sökülərək ya satılmış, ya da tikinti materialları kimi istifadə edilmişdir. Daha dəhşətli isə azərbaycanlıların dəfn olunduğu qəbirlər açılaraq elə onun üstündən öz ölümlərini dəfn etmişlər. Biz belə hallara 30 ildən sonra azad olmuş Qarabəğdakı, eləcə də Şərqi Zəngəzurdakı azərbaycanlı qəbiristanlıqlarında müşahidə etmişik. Bu da ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri vandalizmin daha bir formasıdır.

“Qərbi Azərbaycan irsi” kitabının əhəmiyyəti

Ermənistanda azərbaycanlılara məxsus maddi-mədəni irsin, Qərbi Azərbaycanda toponimlərin dəyişdirilməsi dair ölkəmizdə bir sıra işlər görüleb. Ancaq nə qədər yazılısa da, yəne də az olduğu şühsizdir. Konkret olaraq “Qərbi Azərbaycan irsi” seriyasından olan tədqiqatlar aparılmamışdır. Bu baxımdan Qərbi Azərbaycan irsi: “Ermənistanda azərbaycanlılara məxsus qəbiristanlıqların sistemli qaydada dağıdılmasının nəticələri və beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə dair” hesabat və materiallar kitabının praktik əhəmiyyət daşıdığı xüsusilə diqqəti cəlb edir. Onun materiallarından gələcək elmi-tədqiqat işlərində, təhsil sistemində, xarici siyasət fəaliyyətində, parlament diplomatiyasında, diaspora fəaliyyətində və kütləvi təbliğat işində istifadə etmək olar.

Kitabın əhatə etdiyi böyük tarixi keçmiş müəlliflərin sistemləşdirərək təqdim etməyə çalışması, dəqiq və lakonik məlumatları çatdırmağa müvəffəq olması təqdirəlayiqdir. Siyasi və elmi, tarixi və mədəni baxımdan maraqlı və gərəklı olan bu kitabın tərtibindəki səliqə və tərtibat prinsipi - materialların qruplaşdırılması, coğrafi kor-dinalarının verilməsi kitabın istifadəsinə asanlaşdırmaqla yanaşı, xalqımızın əlindən alınan nəhəng tarixi mirasın genişliyi və əhatəliyini görməyə kömək edir.

Kitabın tərtibatı və elmi tutumu, məhv edilmiş qəbiristanlıqlara aid illustrativ materialların verilməsi, istinad edilmiş ədəbiyyatın zənginliyi onun elmi dəyərini artırır, bu şahədəki boşluğu doldurur, gələcək elmi-tədqiqat işləri üçün məlumat nəşri kimi xüsusi dəyər qazanır. Həmin ərazilərin Azərbaycanın tarixi torpaqları olduğuna dair bütün iddiaları dağdır və oranın əsl sahibinin Azərbaycan türkləri olduğunu sübut edir.

Kitabın “Ön sözi”nin müəllifi professor Ədalət Vəliyev doğru olaraq qeyd edir: “Əminlik ki, tədqiqat müvafiq beynəlxalq təşkilatlar qarşısında Ermənistanın hüquqi məsuliyyətinə dair məsələ qaldırılması baxımından əhəmiyyətli ola-cəqdır. Beynəlxalq təşkilatların və dünya dövlətlərinin bu məsələyə diqqəti Ermənistanda azərbaycanlılara məxsus olan və hələ də xarabalığı qalan 50 qəbiristanlığın yer üzündən silinmək təhlükəsinin aradan qaldırmağa kömək edəcəkdir.”

Yeri gəlmişkən onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, Dərələyəz mahalının Keşişkənd rayonunun Qabaxlı kəndindəki təzə və köhnə, Karvan-saray rayonundakı Qanlı yol və digər qədim qəbiristanlıqlarda sənəduqələr, qoç və ya heykəllər, onların üzərindəki şakillər və yazılar, məscidlərin daş kitabələri bu ərazinin köklü sakinlərinin islam qədərki və ondan sonrakı mədəniyyəti, məişəti, adət-ənənəsi haqqında əvəzsiz tarixi məlumat daşıyıclandırdılar. Göyçə mahalındakı ayrı-ayrı kəndlərdəki köhnə qəbiristanlıqlarda -Pəmbək, Böyük Məzrə, Cil, Ağbulaq kəndlərindəki köhnə qəbiristanlıqlarda bir-birinə qonşu qədim Oğuz və Qıpçaq qəbirlərindəki daş kitabələr hələ islam qədərki dövrdən xəbər verməklə yanaşı, Göyçə mahalında qədimdən aşiq-ozan sənətinin beşiyi olduğunun ən bariz göstəricisidir.

Son olaraq qeyd edək ki, kitab böyük əməyin və zəhmətin nəticəsinin məhsuludur. Müəlliflər - Ə.Ələkbərlı və S.Hüseynov böyük bir tarixi həqiqətlərin oxuculara çatdırılmaqda vətəndaşlıq nümunəsi, yurda, torpağa bağlılıq nümunəsi göstərmişdir. İnanırıq ki, kitab dünya ictimaiyyətinin diqqətini cəlb edəcək, Ermənistanda azərbaycanlıların tarixi mədəni irsinə qarşı törədikləri erməni vandalizminin iç üzünü aydın görəcək. Ermənistanın bu kimi əməlləri insanların dini və mədəni kimliyinə qarşı yönəlmis mədəni təmizləmə siyasəti kimi qiymətləndirilə bilər və bu məsələ beynəlxalq hüquqi tribunal səviyyəsində də aşdırılmalıdır.

İbrahim BAYRAMOV,
ADPU-nun Elmi-təşkilatı şöbəsinin
müdiri, filologiya elmləri doktoru,
professor, Əməkdar müəllim